

EVOLUȚIA MĂRTURISIRILOR DE CREDINȚĂ ÎN BISERICA PRIMARĂ

Preot prof. dr. Rusalin Isac

THE EVOLUTION OF THE CONFESSIONS OF FAITH IN THE PRIMARY CHURCH

Abstract: From the beginning in the Christian Church, short definitions of Christian faith were circulated, leaving or having the pattern of the Trinitarian and Christological confessions of the New Testament. These simple testimonies have evolved, knowing an amplification in the early Church, from short testimonies of Christian martyrs, and the formulas of faith against heresies, to the baptism of symbols spoken by who are baptized. Thus, we can speak of a dogmatic development of the Creed, which had to correspond to the missionary, liturgical and catechetical needs of the Church.

Keywords: Church, The Niceo-Constantinopolitan Symbol, Confession, Mission, Creeds, Confessions of Faith, Church.

Având în vedere importanța conținutului credinței, Biserica a exprimat acest conținut care se referă la împlinirea iconomiei mântuirii, în scurte mărturisiri de credință. Aceste exprimări sintetice ale credinței au fost folosite de Biserică la propovăduirea Evangheliei „la toată făptura”, pentru apărarea credinței celei adevărate față de învățăturile greșite, pentru ca să fie rostite de cei ce se botează, precum și în cultul divin, întrucât acestea cuprind adevărurile credinței creștine.

Mărturisiri concentrate ale credinței creștine au fost formulate încă de la început în Biserica creștină, în timpul Sfinților Apostoli. Sfântul Apostol Pavel amintește lui Timotei de „buna mărturie a credinței, pe care a dat-o înaintea multor martori” (I Timotei 6, 12). Așadar, încă din perioada apostolică, mărturisirile de credință aveau un fond dogmatic comun, care se va regăsi mai târziu în crezurile Bisericii.

Noul Testament cuprinde o serie de mărturisiri de credință. Observăm existența unor formule simple, monopartite: „Iisus este Domnul”¹- I Corinteni 12, 3; Romani 10, 9; Filipeni 2, 11; Coloseni 2, 6; Faptele Apostolilor 11, 17, 20; 16, 31; sau „Iisus este Fiul lui Dumnezeu”² – I Ioan 2, 22; Marcu 8, 29; Faptele Apostolilor 8, 36 – 38; I Ioan 4, 15; 5, 5; Evrei 4, 14; Marcu 3, 11; 5, 7. Afirmatia despre existența unui Dumnezeu Tatăl și a unui singur Domn Iisus Hristos reprezintă „modelul de bază pentru afirmațiile din Crez: Cred Într-unul Dumnezeu... Și într-unul Domn Iisus Hristos...”³.

Întâlnim însă și mărturisiri hristologice mai ample care exprimă pe lângă credința în Hristos și credința în opera Sa mântuitoare. Dintre aceste mărturisiri de credință verbale⁴, amintim :

I Corinteni 15, 3 – 4 „Căci înainte de toate v-am predat ceea ce și eu am primit: că Hristos a murit pentru păcatele noastre, potrivit Scripturilor, că a fost îngropat și că a înviat a treia zi, după Scripturi”. Această formulă de credință reprezintă „cel mai vechi rezumat al Crezului Bisericii timpurii, un text obișnuit al catehezei apostolice care își are originea în mărturisirea de credință a Bisericii mame din Ierusalim și a cărei formulare poate fi datată în jurul anului 40 după Hristos”⁵.

Romani 1, 3 „Despre Fiul Său, Cel născut din sămânța lui David, după trup”.

Romani 8, 34 „Cine este Cel ce osândește? Hristos, Cel ce a murit, și mai ales Cel ce a înviat, Care și este de-a dreapta lui Dumnezeu, Care mijlocește pentru noi!”

II Timotei 2, 8 „Adu-ți aminte de Iisus Hristos, Care a înviat din morți, din neamul lui David, după Evanghelia mea”.

I Petru 3, 18-22 „ Pentru că și Hristos a suferit o dată moartea pentru păcatele noastre, el cel drept pentru cei nedreți, ca să ne aducă pe noi la Dumnezeu, omorât fiind cu trupul, dar viu făcut cu duhul, cu care S-a pogorât și a propovăduit și duhurilor ținute în închisoare. Care fuseseră neascultătoare altădată, când îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu aștepta, în zilele lui Noe, și se pregătea corabia în care puține suflete, adică opt, s-au mântuit prin apă. Iar această mântuire prin apă închipuia botezul, care vă mântuiește astăzi și pe voi, nu ca ștergere a necurăției trupului, ci ca deschiderea cugetului bun către

¹ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei*, I, Ed. Deisis, Sibiu, 2008, p. 208

² Pr. prof. dr. Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 112.

³ J. Behr, *Formarea teologiei creștine. Drumul spre Niceea*, vol. 1, Ed. Sophia, București, 2004, p. 85-86.

⁴ Vezi identificarea și explicarea formulelor verbale la Pr. Constantin Preda, *Elemente ale Crezului în Noul Testament*, în Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea București, 2010, p. 101-105.

⁵ *Ibidem*, p. 103.

Dumnezeu prin învierea lui Iisus Hristos. Care, după ce S-a suit la cer, este de-a dreapta lui Dumnezeu și se supun lui îngerii și stăpâniile și puterile”.

I Timotei 3, 16 „Cu adevărat, mare este taina drepte credințe: Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul, a fost văzut de îngeri, S-a propovăduit între neamuri, a fost crezut în lume, S-a înălțat întru slavă”.

Alături de aceste formule întâlnim și formule bipartite, care vizează relația Tatălui cu Fiul:

I Corinteni 8, 6 „Totuși, pentru noi, este un singur Dumnezeu, Tatăl, din Care sunt toate și noi întru El; Și un singur Domn, Iisus Hristos, prin Care sunt toate și noi prin El”.

I Timotei 2, 5-6 „Căci unul este Dumnezeu, unul este și Mijlocitorul între Dumnezeu și oameni: omul Hristos Iisus. Care S-a dat pe Sine preț de răscumpărare pentru toți, mărturia adusă la timpul său”.

I Timotei VI, 13-16 „Îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Cel ce aduce toate la viață, și înaintea lui Iisus Hristos, Cel ce, în fața lui Ponțiu Pilat, a mărturisit mărturia cea bună: Să păzești porunca fără pată, fără vină, până la arătarea Domnului nostru Iisus Hristos, pe care, la timpul convenit, o va arăta fericitul și singurul Stăpânitor, Împăratul împăraților și Domnul domnilor, Cel ce singur are nemurire și locuiește într-o lumină neapropiată, pe Care nu L-a văzut nimeni dintre oameni, nici nu poate să-L vadă; a Căruia este cinstea și puterea veșnică! Amin”.

II Timotei 4, 1 „Eu te îndemn deci stăruitor în fața lui Dumnezeu și a lui Hristos Iisus, Care va să judece viii și morții, la arătarea Lui și în împărăția Lui”.

De asemenea, întâlnim aceste formule și în aproape toate salutările epistolelor pauline, cum ar fi: „Pavel, Silvan și Timotei, Bisericii tesalonicienilor întru Dumnezeu, Tatăl nostru, și întru Domnul Iisus Hristos” (I Timotei 1, 2).

Pe lângă aceste mărturisiri de credință întâlnim și imne hristologice⁶, care preamăresc pe Hristos, Fiul lui Dumnezeu, coborât pe pământ pentru a mântui neamul omenesc și Care după o existență chenotică în timpul Întrupării, este înălțat la cer. Aceste imne hristologice (Luca 1, 68-79; 2, 29-32; I Ioan 1, 1-18; Efeseni 2, 14-16; I Petru 3, 18-22; Filipeni 2, 6-11; Coloseni 1, 15-20; I Timotei 3, 16; Evrei 1, 3)⁷ au influențat structura viitoarelor mărturisiri de credință, însă textul de la Filipeni 2, 6-11: „Care, Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o știrbire a fi El întocmai cu Dumnezeu. Ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om. S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce. Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preainălțat și I-a dăruit lui nume, care

⁶ Vezi J. T. Sanders, *The New Testament Christological Hymns. Their Historical Religious Background*, Cambridge 1971; M. Lattke, *Hymnus. Materialien zu einer Geschichte der antiken Hymnologie*, Freiburg S. – Göttingen 1991.

⁷ Pr. Constantin Preda, *art. cit.*, p. 106.

este mai presus de orice nume; Ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor dedesubt. Și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu – Tatăl”, va avea cea mai mare influență asupra acestora, astfel încât „atât vechiul Crez roman cât și Crezurile niceene au preluat forma lui de bază, dezvoltând una dintre afirmațiile centrale cu privire la lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos”⁸.

Noul Testament conține o serie de texte scripturistice ce vor constitui baza dogmatică a învățaturii despre Sfânta Treime și implicit a mărturisirii credinței în Sfânta Treime (II Corinteni 13, 13; I Corinteni 6, 11; I Corinteni 12, 4-6; II Corinteni 1, 21; Efeseni 1, 3-14; I Ioan 5, 7-8)⁹.

Despre acestea Oscar Cullman a susținut că ele au un conținut liturgic și nu reprezintă mărturisiri de credință¹⁰. Însă o astfel de separare tranșantă între formulările liturgice și mărturisirile de credință o considerăm forțată și dăunătoare credinței Bisericii primare, pentru care „mărturisirea și slujirea erau două aspecte complementare ale aceleiași lucrări teandrice sau divino-umane... În duhul apostolic nu exista o deosebire foarte accentuată între mărturisire și celebrare”¹¹. O separare strictă între formulele monopartite, bipartite și tripartite referitoare la Tatăl, Fiul și Sfântul Duh nu exista în tradiția apostolică întrucât numirile și aclamațiile oferite uneia dintre persoanele treimice „deși cuprindeau afirmații cu referire unică, presupun existența unei relații interpersonale și iconomice între Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt”¹².

Aceste mărturisiri de credință au cunoscut o amplificare în Biserica primară, putând astfel să vorbim de o dezvoltare dogmatică a crezului și o permanentă extindere a lui în ceea ce privește folosirea la slujbele Bisericii¹³.

Sfântul Ignatie al Antiohiei este printre primii scriitori creștini, care redă în epistolele sale, o mărturisire de credință din vremea sa. Astfel, pentru a întări pe efeseni în credință, Sfântul Ignatie îi sfătuiește să se ferească de învățătura greșită a dochetilor, care negau realitatea întrupării lui Hristos. Împotriva acestora, Sfântul Ignatie afirmă nașterea lui Hristos din Fecioara Maria, prin conlucrarea persoanelor Sfintei Treimi: „Sunt unii oameni care obișnuiesc să poarte numele cu viclenie condamabilă, făcând și alte fapte nevrednice de Dumnezeu; de aceștia trebuie să fugiți ca de fiare, pentru că

⁸ Pr. Prof. John Breck, *Puterea Cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, traducere de Monica E. Herghelegiu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, p. 209.

⁹ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 208; Konstantinos Nikolakopoulos, *Formule treimice fundamentale din Noul Testament, ca cele dintâi premise ale Simbolului de credință*, în, Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea București, 2010, p. 80-87.

¹⁰ Oscar Cullman, *Les premières confessions de foi chrétiennes*, în *La foi et le Culte de l’Eglise Primitive*, Neuchatel, 1963, p. 49-87.

¹¹ Pr. prof. John Breck, *op. cit.*, p. 149.

¹² *Ibidem*, p. 152.

¹³ Pr. prof. dr. Ion Bria, *op.cit.*, p. 112.

sunt câini turbați, care mușcă pe furiș; trebuie să vă feriți de ei, că mușcăturile lor sunt greu de vindecat. Un singur doctor este, trupesc și duhovnicesc, născut și nenăscut, Dumnezeu în trup, în moarte viață adevărată, din Maria și din Dumnezeu, mai întâi pătimitor și apoi nepătimitor, Iisus Hristos, Domnul nostru”¹⁴.

Sfântul Ignatie al Antiohiei adâncește învățătura despre Întruparea și moartea lui Hristos pentru noi: „Dumnezeul nostru Iisus a fost zămislit de Maria, după rânduiala lui Dumnezeu, din sămânța lui David și din Duhul Sfânt; s-a născut și a fost botezat, ca prin patima Lui să curățească apa. Stăpânitorul veacului acestuia n-a cunoscut fecioria Mariei, nașterea lui Hristos din ea și moartea Domnului. Trei taine răsunătoare, care s-au săvârșit în tăcerea lui Dumnezeu”¹⁵.

În epistola către Tralieni, Ignatie le reamintește acestora adevărul nașterii lui Hristos din Fecioara Maria, viețuirea Sa pe pământ, Răstignirea, moartea și Învierea Sa, pentru că altfel, propovăduirea și viitorul martiriu al său, spune Sfântul Ignatie, ar fi în zadar: „Fiți surzi, dar, când cineva vă vorbește altceva decât de Hristos, Cel din neamul lui David, Cel din Maria, Care cu adevărat S-a născut, a mâncat și a băut, Care cu adevărat a fost prigonit pe timpul lui Pontius Pilatus, Care cu adevărat a fost răstignit și a înviat în văzul celor cerești, al celor pământești și al celor dedesubt; Care cu adevărat a înviat din morți, înviindu-L pe El Tatăl Lui; după asemănare, Tatăl Lui ne va învia în Hristos Iisus și pe noi, care credem în El, fără de Care nu avem viața cea adevărată. Dacă, după cum spun păgânii, adică necredincioșii, Hristos a pățimit în aparență, ei trăind în aparență, pentru ce port eu lanțuri, pentru ce doresc să mă lupt cu fiarele? Deci, degeaba mor. Spun eu oare minciuni despre Domnul? Fugiți, dar, de vlăstarele cele rele, care dau naștere la rod purtător de moarte, din care, dacă gustă cineva, moare îndată. Aceștia nu sunt sădire a Tatălui. Dacă ar fi, s-ar arăta ramuri ale Crucii, iar rodul lor ar fi nesticăcios. Prin Cruce, prin patima Sa, Hristos vă cheamă să fiți mădulare ale Lui. Nu poate capul să se nască fără mădulare. Dumnezeu a făgăduit unire; iar unirea este El”¹⁶.

Alte mărturisiri de credință ale Sfântului Ignatie al Antiohiei se găsesc în epistolele sale către *Efeseni*, 18,2 și către *Smirneni*, 1,1-2 :

„Căci Fiul lui Dumnezeu Cel născut mai înainte de veci și după socotința Tatălui a alcătuit toate, Acesta, potrivit economiei, a fost purtat în pânțele de Maria, zămislindu-se, din sămânța lui David (Romani 1, 3 ; II Tim 2, 8) și din

¹⁴ Sfântul Ignatie al Antiohiei, *Epistola către Efeseni*, 7, 1-2, traducere de pr. Dumitru Fecioru, în col. PSB, vol.1, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p.159-160.

¹⁵ *Ibidem*, p.163.

¹⁶ Idem, *Epistola către Tralieni*, 9,1-2; 10,1; 11,1-2, traducere de pr. Dumitru Fecioru, în col. PSB, vol.1, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 172-173.

Duhul Sfânt. Căci zice (profetul) :« Iată, Fecioara va lua în pântec și va născu un Fiul, și se va chema Emanuel» (Isaia 7, 14). Acesta S-a născut și a fost botezat de Ioan , ca să se încredințeze porunca dată profetului (Isaia)¹⁷.

„Slăvesc pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care prin El v-a înțeleptit așa. Căci am înțeles că sunteți desăvârșiți într-o credință neclintită ca pironiți cu trupul și cu duhul de crucea Domnului Iisus Hristos și întăriți în iubire de Sângele lui Hristos, plini de certitudine cu adevărat în Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel Întâi-Născut, decât toată creația (Coloseni 1,15), Dumnezeu Cuvântul, Fiul Unul-Născut, Care după trup e din neamul lui David (Romani 1, 3), din Fecioara Maria, botezat de Ioan, ca sa fie plinită de El toată dreptatea (Matei 3, 15); Care a viețuit cu cuvioșie fără păcat, iar pe vremea lui Ponțiu Pilat și a tetrarhului Irod a fost pironit cu adevărat pentru noi cu trupul – de la care plecând suntem și noi, adică de la Dumnezeu fericita Lui Pătimire –ca să ridice semn (Isaia 5, 26; 11,12 etc.) în veci prin Înviere pentru sfinții și credincioșii Lui, fie dintre iudei, fie dintre păgâni, (ca să-i adune) într-un singur trup / corp al Bisericii Lui¹⁸.

Informații importante despre mărturisirile de credință ale Bisericii primare întâlnim în **Actele martirice**, documente din secolele II- IV, de o mare valoare istorică și doctrinară, care prezintă viața Bisericii din primele veacuri, când mărturisirea credinței creștine se făcea cu prețul vieții. Prin mărturisirile de credință, martirii creștini exprimau într-un mod sintetic credința în Dumnezeu în fața prigonitorilor. Amintim în acest sens *Actul martiric al Sfântului Pioniu*: „Polemon a zis: Ce Zeu adori? Pioniu a răspuns: Ador pe Dumnezeu Cel Atotputernic, Care a făcut cerul și pământul și cele dintr-însele și pe noi toți, Care ne dăruiește toate cu îmbelșugare, pe Care L-am cunoscut prin Cuvântul Său Hristos.”

„I-a zis, deci, și acesteia Polemon: Cum te numești? Iar ea a răspuns: Teodota. Polemon a întrebat: Ești creștină? Iar ea a zis: Da, sunt creștină. Polemon a întrebat: A cărei Biserici? Teodota a zis: A Bisericii Catolice (Universale). Polemon a întrebat: Pe cine adori? Teodota a răspuns: Ador pe Dumnezeu Cel Atotputernic, Care a făcut cerul și pământul și pe noi toți, pe Care L-am cunoscut prin Cuvântul Său, Iisus Hristos... Polemon a întrebat: Pe cine adori? Asclepiade a răspuns: Pe Iisus Hristos. Polemon a zis: Acesta este, deci, altul? Asclepiade a răspuns: Nu, ci este Același pe Care L-au mărturisit și aceștia¹⁹.

¹⁷ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 432.

¹⁸ *Ibidem*, p. 452.

¹⁹ *Martiriul Sfântului Pioniu*, în *Actele Martirice*, traducere de pr. prof. Ioan Rămureanu, în col PSB, vol.11, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 144.

Mărturisirea de credință a **Sfântului Policarp** († 155), cea mai veche rugăciune păstrată, rostită de un episcop, cuprinde și principalele elemente ale învățăturii creștine mărturisite de Biserică în secolul al II-lea²⁰:

„Doamne, Dumnezeu, atotputernice, Tatăl iubitului și binecuvântatului tău Fiu, Iisus Hristos, prin Care am primit cunoștința despre Tine, Dumnezeuul îngerilor, al puterilor, a toată zidirea și al întregului neam al celor drepti, care trăiesc înaintea feței Tale. Te binecuvintez că m-ai învrednicit de ziua și ceasul acesta, ca să iau parte cu ceata mucenicilor la paharul Hristosului Tău, spre învierea vieții de veci a sufletului și a trupului, în nesticăciunea Duhului Sfânt. Între care fă să fiu primit înaintea Ta astăzi, ca jertfă grasă și bineplăcută, precum m-ai pregătit și mi-ai descoperit și împlinit, Dumnezeu cel nemincinos și adevărat. Pentru aceasta și pentru toate, Te laud, Te binecuvintez și Te preamăresc prin veșnicul și cerescul arhieru Iisus Hristos, iubitul Tău Fiu, prin Care, împreună cu El și cu Duhul Sfânt, ți se cuvine slavă acum și în veacurile ce vor să fie. Amin”²¹.

Sfântul Policarp al Smirnei în *Epistola către Filipeni* are o altă mărturisire de credință în care se afirmă în special credința în cele trei persoane ale Sfintei Treimi, în însușirile și lucrările lor specifice și în învierea lui Hristos din morți și șederea de-a dreapta Tatălui, împotriva ereticilor și filozofilor păgâni:

„Aducându-ne aminte de iubirea și sânguința voastră în Hristos, pe care le-ați arătat față de noi, am socotit că este lucru cuviincios să scriu iubirii voastre sufletești de frați potrivit lui Dumnezeu, ca să vă aduc aminte de alergarea voastră în Domnul, ca «toți să graiți același lucru, având un suflet, gândind același lucru, urmând același canon» al credinței, cum vă povățuia Pavel. Căci dacă Unul este Dumnezeu a toate, Tatăl lui Hristos «din Care sunt toate» (I Corinteni 8, 6), Unul e și Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu Domnul a toate «prin Care sunt toate», și Unul este Duhul Sfânt care a lucrat în Moise, în profeți și în apostoli, unul e și botezul dat întru moartea Domnului, și una e Biserica aleasă, una trebuie să fie și credința în Hristos; căci este «Un Domn, o credință, un Botez, un Dumnezeu și Tată a toate și prin toate și în toți» (Efeseni 4, 5-6).

Este așadar un Dumnezeu și Tată, și nu doi, nici trei, Unul e Cel ce este (Ieșire 3, 14) și nu este altul afară de El, Singurul adevărat... Unul e și Mângâietorul; căci spune Scriptura, «Este Un Duh, căci am fost chemați la o singură nădejde a chemării noastre» (Efeseni 4, 4)...Așadar nu sunt nici trei tați, nici trei fii, nici trei mângâietori, ci Un Tată, Un Fiu și un Mângâietor...

Căci Unul e Cel ce S-a înomenit, nici Tatăl, nici Mângâietorul ci numai Fiul, nu aparent nici imaginar, ci într-adevăr, căci «Cuvântul S-a făcut trup» (Ioan 1, 14). Și cu Dumnezeu cuvântul S-a născut ca om cu trup din fecioară

²⁰ Pr. prof. Ioan Rămureanu, *Actele martirice, Studiu introductiv*, în col PSB, vol. 11, p. 12.

²¹ *Actele martirice*, p. 32.

fără legătură cu bărbat, căci «Fecioara va lua în pânțece și va naște Fiul» (Isaia 7, 14). Prin urmare, S-a născut cu adevărat, a crescut cu adevărat, a mâncat și a băut cu adevărat, a fost răstignit, a murit și a înviat cu adevărat. Cine crede acestea așa cum sunt, așa cum s-au făcut, este fericit; cine nu crede acestea e spurcat nu mai puțin decât cei care L-au răstignit pe Domnul²².

La începutul secolului al II-lea, **Aristide din Atena** se adresează păgânilor în lucrarea sa *Apologia*, făcându-le cunoscute principalele adevăruri de credință ale noii religii creștine. Religia creștinilor își are originea de la Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care S-a născut din neamul evreilor, care L-au răstignit, iar El a înviat și S-a înălțat la cer, iar lucrarea Sa pe pământ a fost continuată de cei doisprezece Apostoli, mărturisește scriitorul grec: „Din moment ce ne-am adresat Vouă cu privire la Dumnezeu, atât de mult cât discursul meu poate să vorbească despre El, să venim acum să vorbim despre rasele oamenilor, căci putem ști care dintre ele participă la adevărul despre care am vorbit și care se depărtează de adevăr. Este limpede pentru tine, o împărate, că există patru clase de oameni în această lume: barbari și elini, iudei și creștini. Barbarii, într-adevăr, își au originea religiei lor de la Chronos și de la Rhea și de la alți zei; elinii de la Helenos, care se spune că ar fi sărit din Zeus. Și din Helenos s-au născut Aiolos și Xuthos; și au fost alții care se trag din Inachos și Phoroneus și ultimii din egipteanul Danaos și din Kadmos și din Dionysos. Evreii își au originea rasei lor din Avraam, al cărui urmaș este Isaac, din care s-a născut Iacob. Și acestuia i s-au născut doisprezece fii, care au migrat din Siria în Egipt; și acolo ei au fost numiți poporul evreu, de Cel care le-a dat legile; iar apoi au fost numiți iudei. Creștinii își au originea religiei lor de la Iisus Mântuitorul; și El este numit Fiul lui Dumnezeu Cel Preaînalt. Și este spus că Dumnezeu a venit din cer, și dintr-o Fecioară evreică S-a întrupat; și Fiul lui Dumnezeu a trăit într-o fiică a oamenilor. Acestea sunt învățate de Evanghelie, care a fost predicată, acum puțin timp, printre oameni; și tu, de asemenea, dacă o vei citi, vei simți puterea care este în ea. Acest Iisus, deci, S-a născut din neamul evreilor; și a avut doisprezece ucenici, pentru ca scopul întrupării Sale să fie împlinit, în timp. Dar El Însuși a fost prigonit de evrei și a murit și a fost îngropat; și ei (evangheliștii-n.n.) spun că după trei zile a înviat și S-a înălțat la cer. Apoi, acești doisprezece ucenici au mers departe, în toate părțile cunoscute ale lumii, și au arătat măreția Lui, cu toată modestia și dreptatea. Și astăzi, cei care cred în învățătura Lui sunt numiți creștini și au devenit faimoși²³.

²² Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., op. cit., p. 467-468.

²³ Aristide, *Apologia*, II, traducere de D. M. Kay, în colecția *The Ante-Nicene Fathers*, vol. 9, 1897, p. 264, la pr. prof. univ. dr. Marius Țepelea, *Fragmente ale unor mărturisiri de credință din Biserica Primară*, în *Orizonturi Teologice*, nr. 3/2010, p. 32-33.

Prima încercare de formulare a unui crez o întâlnim la **Sfântul Iustin Martirul și Filozoful**²⁴. Astfel în *Apologia I, capitolul XIII și capitolul LXI* afirmă:

„Noi vă vom dovedi că, pe bună dreptate cinștim pe Cel ce a fost Învățătorul nostru cu privire la toate acestea și care pentru aceasta S-a născut, Iisus Hristos, Cel răstignit sub Pontius Pilat, guvernatorul din Iudeea de pe vremea Caesarului Tiberius, care aflase că Iisus Hristos a fost Fiul adevăratului Dumnezeu, iar noi Îl așezăm în rândul al doilea, precum și pe Duhul Cel profetic, pe Care Îl socotim în rândul al treilea. Și aici iese în evidență pentru unii nebunia noastră, care ne impută zicând să dăm unui om răstignit locul al doilea după Dumnezeu cel neschimbat, veșnic și Creatorul tuturor, necunoscând taina care se ascunde aici: taină căreia vă îndeamnă să-i dați atenție, în timp ce vom căuta să v-o explicăm”²⁵.

„Apoi, ei sunt conduși de noi undeva, unde este apă și sunt renăscuți acolo, în același fel în care noi înșine am fost renăscuți; ei primesc atunci o baie în apă, în numele Părintelui tuturor și Stăpânului Dumnezeu și al Mântuitorului nostru Iisus Hristos și al Sfântului Duh....Iar baia aceasta se numește luminare, întrucât cei care primesc toate cele în legătura cu ea devin apoi luminați la minte. Iar cel ce se luminează este spălat deopotrivă și în numele lui Iisus Hristos, Cel răstignit în vremea lui Pontius Pilat, și în numele Duhului Sfânt, Cel care a vestit de mai înainte, prin profeți, toate cele în legătură cu Iisus Hristos”²⁶.

Mărturisirea credinței creștine făcută de Sfântul Iustin înaintea prefectului Romei, Rusticus, înainte de a fi martirizat († 165) ne dă ocazia să observăm o mărturisire de credință scurtă, însă elocventă și cuprinzătoare: „Noi adorăm pe Dumnezeu creștinilor, despre care credem că este unul singur, făcătorul și creatorul de la început a toată lumea văzută și nevăzută, și pe Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce a fost proorocit de profeți că va veni pentru mântuirea neamului omenesc, propovăduitorul și dascălul învățăturilor bune. Și eu, om fiind, socotesc cuvintele mele neînsemnate față de nemărginirea lui Dumnezeu, mărturisind că este nevoie de acea putere profetică prin care a fost proorocit Cel despre care am spus acum că este Fiul lui Dumnezeu. Să știi, deci, că primind putere de sus au prezis profeții venirea viitoare a Aceluia (a lui Hristos) printre oameni”²⁷.

Martiriul lui Apolonius († 184) confirmă prezența a unei mărturisiri treimice în Biserica creștină înainte de secolul II :

²⁴ Pr. prof. dr. Ion Bria, *op.cit.*, p. 12.

²⁵ Sfântul Iustin Martirul, *Apologia I*, traducere de pr. prof. Olimp N. Căciulă, în col PSB, vol. 2, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 33.

²⁶ *Ibidem*, p. 67.

²⁷ *Actele martirice*, p. 47-48.

„Mulțumesc Dumnezeului meu, proconsule Perennis, împreună cu toți cei ce au mărturisit pe Dumnezeu atotțiitorul și pe Unul Născut Fiul Său, Iisus Hristos, și pe Sfântul Duh, și pentru această hotărâre a ta, mântuitoare pentru mine”²⁸.

Credința în Sfânta Treime este exprimată într-un mod deosebit de **Sfântul Dassius** († 304) care afirmă: „Eu mărturisesc că sunt creștin, precum am mărturisit adeseori, și nu mă supun nimănui altuia, decât unuia, curatului și veșnicului Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Cel în trei nume și fețe, dar de o singură ființă. Iată, pentru a treia oară mărturisesc cu glasul credința în Sfânta Treime, pentru că, întărit fiind printr-Însa, biruiesc și nimicesc îndată nebunia diavolului”²⁹.

Sfântul Irineu († 202) ne prezintă un rezumat al mărturisirii de credință de la începutul secolului al III-lea, așa cum spune el, moștenită de la Sfinții Apostoli:

„Căci, deși e risipită în întreaga lume până la marginile pamântului, Biserica, aceea care a primit de la apostoli și învațaceii lor credința întru-Unul Dumnezeu Atotțiitorul «Cel ce a făcut, pământul, marea și toate cele din ele» (Isaia 20, 11; Psalmi 145, 6 ; Faptele Apostolilor 4, 24; 14, 15) și întru-Unul Hristos Iisus Fiul lui Dumnezeu întrupat (Ioan 1, 14) pentru mântuirea noastră, și in Duhul Sfânt Care a vestit prin profeți economiile, venirea, nasterea din Fecioară, Pătimirea, Învierea din morți și Înălțarea la ceruri ale iubitului Iisus Hristos Domnul nostru, precum și venirea Lui din ceruri în slava Tatălui (Matei 16, 27) ca să recapituleze toate (Efeseni 1, 10) și să învie toată carnea întregii umanități, pentru ca în fața lui Hristos Iisus Domnul, Dumnezeu, Mântuitorul și Împăratul nostru potrivit bunăvoirii (Efeseni 1, 9) Tatălui Celui Nevăzut (Coloseni 1, 15) «să se plece tot genunchiul, al celor cerești, al celor pământești și al celor dedesubt și toată limba să se mărturisească» (Filipeni 2, 10-11) Lui și să se facă în toți judecata dreaptă (Romani 2, 5) , iar duhurile răutății (Efeseni 6, 12) și îngerii călători ai poruncii și ajunși apostatați, ca și oamenii impioși, nedrepti, nelegiuți, și blasfemiatori să-i trimită în focul cel vesnic (Matei 18, 8 ; 25, 4), dar celor drepti și cuvioși care au păzit poruncile Lui și au rămas în iubirea Lui (Ioan 14, 15; 15, 10), unii de la început, alții din pocăință, să le dăruiască nestrăciune și slavă veșnică (II Timotei 2, 10 ; I Petru 5, 10). Acea Biserică deci, care a primit, cum spuneam, această veste și această credință, deși e risipită în întreaga lume, le păzește cu grijă ca și cum ar locui într-o singură casă și crede în chip asemănător în ele ca și cum ar avea un singur suflet și o singură inimă (Faptele Apostolilor 4, 32) și le vestește, învață și predă cu un glas ca având o singură gură”³⁰.

²⁸ *Ibidem*, p. 99.

²⁹ *Ibidem*, p. 250.

³⁰ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 480

„Acestei rânduielei i se supun multe neamuri păgâne ale barbarilor care au crezut în Hristos și care, având mântuirea scrisă fără hârtie și cerneală, (II Ioan 12) prin Duhul în inimile lor (II Corinteni 2, 3) și păzind cu grijă Predania\ Tradiția veche, cred într-Unul Dumnezeu Făcătorul cerului și al pământului și al tuturor celor din ele (Ieșire 20, 11), și în Hristos Iisus Fiul lui Dumnezeu Care, din pricina iubirii covârșitoare față de plăsmuirea Lui (Efeseni 3, 19), a răbdat nașterea din Fecioară, unindu-l pe om prin El Însuși cu Dumnezeu, a pățimit în zilele lui Ponțiu Pilat, a înviat, S-a înălțat întru slavă și va veni cu slavă ca Mântuitor al celor mântuiți și Judecător al celor judecați și va trimite în foc veșnic pe cei care falsifică adevărul și disprețuiesc pe Tatăl Său și venirea Lui”³¹.

Epistola Apostolilor este o lucrare apocrifă scrisă în grecește în jurul anilor 160-170. Conținutul e alcătuit din convorbiri cu Domnul, revelații și învățături ale Domnului pe care le dă ucenicilor după Înviere. În ea găsim o veche mărturisire de credință:

„Cred într-Un Tată Domn a toate, în Iisus Hristos Mântuitorul nostru, în Duhul Sfânt Mângâietorul, în sfânta Biserică și în iertarea păcatelor”³².

Atenagora, filozoful creștin din Atena, adresează împăraților romani, Marc Aureliu și Commodus, în jurul anilor 177-180, o apologie în favoarea creștinilor, în care demonta acuzațiile aduse creștinilor, de ateism, de practicare a unor ospețe thiestice și de incest. În această lucrare filozoful creștin afirmă clar credința în Sfânta Treime, exprimând fără echivoc învățătura despre divinitatea cea una și despre însușirile specifice fiecărei persoane³³.

Mărturisirea de credință expusă de Atenagora în fața împăraților romani este următoarea: „Învățătura noastră spune că există un singur Dumnezeu, Care a creat toate acestea, dar Care în ființa Sa nu este ceva creat, căci nu e chemat la viață ceva ce exista dinainte, ci ceva ce nu exista și întrucât prin Cuvântul Lui s-a făcut tot ce s-a făcut, atunci în amândouă felurile noi suferim pe nedrept atât pentru că am purta un nume infamant, cât și pentru că suntem prizonieri fără temei”³⁴.

Tertulian prezintă un Simbol de credință care rezuma esența credinței creștine, considerată ca normă de credință pentru cei care doreau să intre în comunitatea Bisericii³⁵.

³¹ *Ibidem*, p. 486.

³² *Ibidem* p. 559, nota 2.

³³ Pr. prof. Teodor Bodogae, *Cuvânt introductiv la Atenagora, Solia în favoarea creștinilor*, în col. PSB, vol. 2, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 370.

³⁴ Atenagora din Atena, *Solia în favoarea creștinilor*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, în col. PSB, vol. 2, p. 377.

³⁵ Arhid. prof. univ. dr. Constantin Voicu, *Patrologie*, vol. I, Ed. Basilica a Patriarhiei României, București, 2009, p. 55.

„Iar regula de credință – ca să mărturisim de pe acum ce apărăm – sunt cele în care se crede: că este un singur Dumnezeu, nu altul decât Creatorul lumii, Care a adus toate din nimic prin Cuvântul Său rostit \ emis mai înainte de toate; că acest Cuvânt, numit Fiul Lui, a fost văzut în numele lui Dumnezeu în diverse moduri de patriarhi, s-a făcut auzit întotdeauna de profeți, iar la urmă S-a pogorât în Duhul și Puterea lui Dumnezeu Tatăl în Fecioara Maria, S-a făcut trup \ carne în pântecul ei și născut din ea a fost Iisus Hristos; după care a propovăduit o nouă lege și o nouă făgăduință a Împărăției cerurilor, a făcut minuni, a fost ținut pe cruce, a treia zi a înviat, a fost ridicat la ceruri, a șezut de-a dreapta Tatălui, a trimis în locul Lui pe Duhul Sfânt Care să-i conducă pe cei ce cred; că va veni cu strălucire să-i ia pe sfinți în rodul vieții veșnice și al făgăduinței cerești și ca să-i judece pe cei spurcați la foc veșnic când va face învierea fiecărei părți cu restaurarea cărnii. Aceasta regula instituită, cum se va dovedi, de către Hristos nu are la noi alte chestiuni \ probleme decât cele pe care le ridică ereziile și care-i fac pe eretici”³⁶.

La sfârșitul secolului al II-lea (180-200) s-a ținut un sinod al prezbiterilor din Smirna care l-a condamnat pe Noetus de Smirna, primul susținător al ideilor patripasiene³⁷. Patripasienii susțineau că Tatăl a fost Cel ce S-a născut, a pătimit, a murit. **Sinodul de la Smirna** alcătuiește o mărturisire de credință: „Cunoaștem în adevăr un Dumnezeu și Îl mărturisim pe Hristos drept Fiu, care a suferit, a murit și a înviat a treia zi, când S-a înălțat și a șezut de-a dreapta Tatălui și va veni să judece vii și morții. Și spunând aceasta, noi mărturisim ceea ce ne-a fost încredințat de predecesorii noștri”³⁸.

Sfântul Ciprian al Cartaginei redă un simbol folosit în vremea sa, a cărui formulă este una simplă din punct de vedere al formei, dar bogată din punct de vedere teologic:

„Cred în Dumnezeu Tatăl,
în Fiul, Hristos,
în Sfântul Duh.
Cred în iertarea păcatelor,
Și viața veșnică prin Sfânta Biserică”³⁹.

La **Sfântul Ipolit al Romei** în lucrarea *Tradiția Apostolică* întâlnim un crez sub formă de întrebări și răspunsuri în care candidatul la botez mărturisea

³⁶ Tertulian, *Despre prescripția contra ereticilor*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, în col PSB, vol 3, Ed Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române., București, 1981, pp. 147-148; arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 520.

³⁷ Remus Rus, *Dicționar Enciclopedic de Literatură creștină din primul mileniu*, Ed. Lidia, București, 2003, p. 606.

³⁸ I. Pelikan, *Creeds, Confessions of Faith, the Christian Tradition*, vol I, Yale University Press, New Haven, London, 2003, p. 59.

³⁹ Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Epistola 69*, traducere de Gheorghe Badea, *Sfântul Ciprian, Scrisori baptismale*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2/1982, pp. 95-103; Gina Luminița Scarlat, *Comentarii la simbolurile de credință*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2010, p. 21.

credința în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Formula hristologică a acestei mărturisiri de credință este mai amplă:

„Crezi tu în Dumnezeu Tatăl, Atotputernicul?” Și candidatul la botez răspunde: „Cred”, iar preotul îl afundă prima dată în apă.

Apoi îl întreba: „Crezi în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care S-a născut prin Duhul Sfânt din Fecioara Maria și S-a răstignit sub Ponțiu Pilat și a murit și S-a îngropat și a treia zi a înviat din morți și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui și va veni să judece viii și morții?” După răspunsul afirmativ al candidatului era afundat a doua oară.

Apoi preotul îl întreba din nou: „Crezi în Duhul Sfânt, care este în Sfânta Biserică, și în învierea trupului?” După răspunsul candidatului era afundat a treia oară⁴⁰.

Origen a trăit într-o perioadă frământată a Bisericii, când învățătura creștină nu era întru totul definitivată și aprofundată. Gândirea teologică a marelui catehet alexandrin este cuprinsă în mod special în lucrarea *Despre principii*, care cuprinde „o încercare de prezentare a învățăturii creștine despre mântuire așa cum se putea ea reda în limbajul și perspectiva sistemelor filozofice ale timpului, îndeosebi ale platonismului târziu, ale stoicismului și aristotelismului”⁴¹. Textul mărturisirii sale de credință este următorul:

„Iată acum și ce fel de adevăruri au fost transmise cu siguranță prin propovăduire apostolică. Mai întâi, că există un singur Dumnezeu, Care a creat și a rânduit toate și într-o vreme când nu exista nimic a adus la viață totul, Cel ce este Dumnezeu tuturor dreptilor, al lui Adam, al lui Avel, Set, Enos, Enoh, Noe, Sim, Avraam, Isaac, Iacov, al celor doisprezece patriarhi, al lui Moise și al proorocilor. Și în vremile mai de pe urmă, acest Dumnezeu a trimis, după cum a vestit-o mai înainte prin prooroci, pe Domnul nostru Iisus Hristos, ca să cheme la mântuire mai întâi pe fiii lui Israel, iar după ce aceștia s-au arătat nerecunoscători, i-a chemat și pe păgâni. Acest Dumnezeu drept și bun, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, este Cel care a dat atât Legea, cât și proorocii și Evangheliile, după cum tot El este și Dumnezeu apostolilor ca și al Vechiului și al Noului Testament.

Mai credem că Același Iisus Hristos, Care a venit în lume, S-a născut din Tatăl mai înainte de orice făptură. După cum a ajutat pe Tatăl la zidirea întregii lumi, căci după cum ni se spune la Evanghelie toate prin El s-au făcut, tot așa în vremile cele mai de pe urmă S-a golit pe Sine de mărirea veșnică și S-a făcut om, luând trup de om și rămânând cu trup cu toate că era Dumnezeu. A luat asupra-Și trup asemenea trupului omenesc, cu singura deosebire că S-a născut dintr-o fecioară și din Duhul Sfânt, iar întrucât acest Iisus Hristos S-a născut și a pățimit cu adevărat și nu numai în chip aparent, a murit într-adevăr

⁴⁰ I. Pelikan, *op. cit.*, p. 61; arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 581.

⁴¹ Pr. prof. Teodor Bodogae, *Cuvânt introductiv la Origen, Despre Principii*, în col. PSB, vol. 8, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 10.

de moarte obișnuită, dar a și înviat cu adevărat din morți, iar după înviere a petrecut un timp împreună cu ucenicii Săi și în cele din urmă S-a înălțat la cer.

Totodată ne-au mai transmis învățătura că Duhul Sfânt Se bucură de aceeași cinstire și mărire ca și Tatăl și Fiul. Doar atât nu reiese limpede: dacă S-a născut ori nu S-a născut, dacă trebuie să-L socotim Fiu al lui Dumnezeu sau nu, lucru care trebuie cercetat desigur nu numai după mărturiile Sfintei Scripturi, ci și adâncit prin studiile temeinice. În orice caz, Același Duh Sfânt este cel care a inspirat pe fiecare dintre sfinți, pe prooroci și pe apostoli deopotrivă, căci cei vechi nu au avut alt Duh decât cei care au fost inspirați prin venirea lui Hristos. Toate aceste lucruri sunt propovăduite în Biserică cu cea mai mare claritate.

În afară de acestea, ne-au mai învățat apostolii că sufletul omenesc, care-și are substanța și viața lui deosebită, va fi răsplătit după vrednicia sa atunci când se va despartii de aceasta lume și, ori va moșteni viața veșnică și plină de fericire dacă faptele îl vor îndreptăți la așa ceva, ori va avea parte de foc veșnic și de chinuri, după cum îl sortesc păcatele și faptele lui rele; dar va veni și sorocul învierii morților, când acest trup care «se seamănă întru stricăciune va învia întru nestricăciune» și ceea ce «se seamănă întru necinste va învia întru slavă».

Tot în învățătura Bisericii s-a stabilit că orice suflet rațional e dăruit cu libertatea de a hotărî ori de a voi sau nu un lucru. Ca atare, el se poate împotrivi diavolului și îngerilor lui precum și altor puteri vrajmașe, atunci când acestea se străduiesc să-l încarce de păcate. Dacă însă viețuim în dreptate și cu socoteală, atunci putem ajunge să ne ferim de astfel de alunecări. De aici putem înțelege că nu suntem supuși constrângerii și nu suntem siliți din capul locului să săvârșim binele sau răul dacă nu vrem. Iar dacă în realitate suntem stăpâni pe voința noastră, poate ca totuși unele puteri rele pot să ne îndemne la rău, însă nici într-un caz noi nu suntem forțați să săvârșim binele sau răul împotriva voinței noastre. Așa ceva cred numai cei care susțin că mersul și mișcarea stelelor sunt pricina acțiunilor omenesti, și anume, nu numai a acelora care nu depind de libera noastră alegere, ci și a acelora care ne stau în puterea noastră.

Despre diavol și îngerii lui, precum și despre puterile potrivnice în general, predania Bisericii ne-a învățat doar că ei există, dar ce anume sunt ei sau care e modul lor de existență nu ni s-a spus cu toată deplinătatea. Cu toate acestea, cei mai mulți sunt de părere că acest diavol a fost la început un înger, care, după ce s-a revoltat împotriva lui Dumnezeu, a înduplecat pe mulți îngeri să-l urmeze în căderea lui. De aceea sunt numiți până azi și «îngerii lui».

Mai desprindem totodată din propovăduirea Bisericii cum că această lume a fost creată și că ea și-a luat începutul existenței sale în timp, iar întrucât e pieritoare, ea va avea și un sfârșit. Ce anume a fost înainte de această lume și ce va urma după ce ea se va sfârși a rămas, firește, necunoscut celor mai mulți, căci nu s-a spus nimic clar despre acest lucru în predica creștină.

Tot astfel, ni s-a mai transmis învățătura că Scripurile Sfinte au fost compuse sub înrâuirea Duhului dumnezeiesc, precum și faptul că ele au nu numai un înțeles ușor de desprins pentru oricine, ci și unul ascuns pentru cei mai mulți. Și ceea ce se cuprinde aici este chipul văzut al unor anumite taine și imitații ale realităților dumnezeiești. În această privință, întreaga Biserică e de aceeași părere, anume că toată «Legea e duhovnicească», dar că totuși acest cuprins duhovnicesc al Legii nu e cunoscut de toți, ci numai de cei care au primit harul Duhului Sfânt în cuvânt de înțelepciune și de cunoaștere⁴².

În mărturisirea sa de credință, întâlnită în lucrarea *Despre principii*, Origen combate o serie de eretici cum ar fi: gnosticii, marcioniții docheți, valentinienii, antitrinitarii modalisti. Origen vorbește despre o întâietate de origine a Tatălui față de Fiul, însă probabil din dorința de afirmare a unității dumnezeiești, el susține că Fiul este inferior Tatălui ceea ce înseamnă de fapt subordinaționism⁴³. Observăm prezența învățaturii despre aceeași cinstire și mărire care se cuvine Duhului Sfânt ca și Tatălui și Fiului. În ceea ce privește subordinaționismul trinitar de care este acuzat Origen trebuie să menționăm că în secolul al III-lea nu se făcea deosebire între termenii: „făcut și născut”, „nefăcut și nenăscut”, termeni care aveau să se precizeze abia în toiul controverselor ariene, când cuvântul „făcut” era sinonim cu subordinaționismul.

În anul 1907 s-a descoperit un papyrus liturgic la **Der-Balyzeh**, Egipt, care conține un simbol de credință de la începutul secolului al III-lea mărturisit în Biserica egipteană: „Cred într-Un Dumnezeu Tată Atoatețitor, în Fiul lui Unul-Născut Domnul nostru Iisus Hristos, în Duhul Sfânt, în învierea cărnii și în sfânta Biserică catholică”⁴⁴.

Întrucât săvârșirea și primirea tainei Botezului era condiționată de mărturisirea credinței creștine, aproape fiecare Biserică apostolică avea simbolul sau crezul său. Astfel s-au păstrat simbolurile de credință ale Bisericilor din Ierusalim, Antiohia, Cezareea Palestinei, Alexandria, Roma, Aquileea etc. În perioada de mare convertire la creștinism, Biserica a organizat catehumenatul, iar una din obligațiile catehumenilor era aceea de a mărturisi în public Simbolul credinței. Amintim unele din simbolurile baptismale locale care circulau în comunitățile creștine primare, simboluri care nu aveau diferențe de fond, ci doar de redactare⁴⁵:

Simbolul Bisericii din Cezareea

„Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțitorul, făcătorul tuturor celor văzute și celor nevăzute.

⁴² Origen, *Despre principii*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, în col PSB, vol. 8, p. 38-42.

⁴³ Pr. prof. Teodor Bodogae, *Cuvânt introductiv...*, nota 38, p. 39.

⁴⁴ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 559.

⁴⁵ Arhid. prof. univ. dr. Constantin Voicu, *op. cit.*, p. 55.

Și într-unul Domn Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, viață din viață, Fiul Unul-Născut, mai înainte născut de orice zidire, născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, prin Care au și fost făcute toate; Care pentru a noastră mântuire S-a întrupat și a petrecut între oameni și a pățimit și în a treia zi S-a înălțat la Tatăl și va veni iar întru slavă să judece viii și morții.

Credem și în Sfântul Duh”.

Simbolul Bisericii din Ierusalim

„Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.

(Și) într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut, Dumnezeu adevărat mai înainte de toți vecii, prin Care toate au fost făcute, Care S-a pogorât, S-a întrupat și S-a făcut om, Care S-a răstignit S-a îngropat și a înviat a treia zi și S-a înălțat la cer și a șezut de-a dreapta Tatălui și va veni întru slavă să judece vii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit.

(Și) în Sfântul Duh, Mângâietorul, Care a vorbit în profeți. Și într-un botez, al pocăinței spre iertarea păcatelor.

Și într-una sfântă, sobornicească Biserică.

Și în învierea cu trupul.

Și în viața veșnică”.

Simbolul Bisericii din Antiohia

„Credem într-unul și singurul Dumnezeu adevărat, Tatăl Atotțiitorul, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute.

Și în Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul Său Unul-Născut și mai înainte născut de toată zidirea, Care din El S-a născut mai înainte de toți vecii, nu a fost făcut, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, deoființă cu Tatăl prin Care atât veacurile au fost întocmite cât și toate au fost făcute.

Care pentru noi a venit și S-a născut din Maria preasfânta (pururea) fecioară și S-a răstignit în timpul lui Ponțiu Pilat și S-a îngropat și a înviat a treia zi potrivit Scripturilor și S-a înălțat la cer și va veni iar să judece viii și morții... Și în iertarea păcatelor. Și (în) învierea morților și în viața veșnică”⁴⁶.

Simbolul de credință roman s-a definitivat în prima jumătate a secolului al III-lea, marcând un pas important în dezvoltarea simbolurilor de credință. Textul acestui crez se păstrează în limba greacă și în limba latină, având o secvență hristologică dezvoltată:

⁴⁶ Stylianos G. Papadopoulos, *Patrologie*, vol. II 1, traducere de lector dr. Adrian Marinescu, Ed. Bizantină, București, 2006, p. 94-95.

„Cred în Dumnezeu Tată Atotputernic
 Făcător al cerului și al pământului
 Și în Iisus Hristos,
 Fiul Său unic, Domnul nostru,
 Care S-a zămislit din Duhul Sfânt
 și S-a născut din Fecioara Maria,
 a pățimit sub Ponțiu Pilat
 a fost răstignit, a murit și a fost îngropat,
 S-a pogorât la iad,
 a înviat a treia zi din morți,
 S-a înălțat la ceruri,
 șade de-a dreapta lui Dumnezeu Tatăl Atotputernic
 de unde va veni să judece vii și morții.
 Cred în Duhul Sfânt
 sfânta catholică Biserică,
 împărtășirea de cele sfinte,
 iertarea păcatelor, învierea cărnii și viața veșnică. Amin”⁴⁷.

Recent, Marcus Vincent a susținut că de fapt „Crezul roman” aparține episcopului Marcel al Ancyrei († 364), trebuind astfel să fie numit „Symbolum Marcellianum” și nu „Romanorum”. Acest crez a fost rostit de episcopul Ancyrei în fața papei Iuliu pentru a-și dovedi ortodoxia, fiind adoptat de Biserica Romană, care a primit și mărturisește astfel un crez al unui episcop răsăritean acuzat de erezie⁴⁸. Părintele Ică afirmă în acest sens: „Acuza este gravă, dar puțin credibilă atât în context cât și ținând cont nu doar de preistoria, ci și de posteritatea «Crezului Roman». Încă din secolul al IV-lea acesta s-a bucurat în Occident de un succes remarcabil, fiind adoptat cu variațiuni locale de Bisericile din Italia dar și din Balcani/Dacia Mediteranea (în Remesiana sfântului episcop Nichita † 414), din Africa, din Spania și din Galia”⁴⁹.

Un alt simbol important al Bisericii primare este **Simbolul Apostolilor**, numit așa pentru că potrivit unei tradiții consemnată de Rufin, acest simbol ar fi fost alcătuit de Sfinții Apostoli, iar Biserica Romană ar fi singura Biserică care ar fi păstrat acest simbol într-un mod nealterat⁵⁰. Acest simbol se mai numește și roman vechi.

⁴⁷ Liuwe H. Westra, *The Apostles Creed, Origin, History and Some Early Comentaries*, Turnhout, 2002, pp. 540-541; J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London, 1972, p. 102, la arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 561-562.

⁴⁸ Markus Vinzent, *Die Entstehung des «römischen Glaubensbekenntnis»*, în vol. colectiv W. Kinzig/ Ch. Marksches / M. Vinzent, *Tauffragen un Bekenntnis. Studien zu den sogenannten „Traditio Apostolica”*, zu de „Interrogationes de fide” und zum „Römischen Glaubensbekenntnis”, Berlin, New York, 1999, p. 185-410.

⁴⁹ Diac. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op cit.*, p. 211-212.

⁵⁰ Pr. prof. dr. Ioan Coman, *Patrologie*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 88.

Paternitatea Simbolului apostolic a fost contestată mai întâi de Laurențiu de Valla în 1444. Într-adevăr atât Noul Testament cât și Părinții și scriitorii bisericești nu pomenesc de o asemenea mărturisire în credința apostolică oficială, iar atunci când Părinții greci în general și îndeosebi Sfântul Chiril al Ierusalimului „îl numesc apostolic, nu pentru originea lui, ci din cauza cuprinsului lui apostolic”⁵¹. Simbolul apostolic cuprinde învățătura creștină din Tradiția apostolică, pe care au ținut-o credincioșii fără încetare, așa cum afirmă Augustin: „Aceasta este credința dată celor ce au devenit creștini, în puținele cuvinte care alcătuiesc Crezul și sunt cunoscute de credincioși pentru ca, având credință, să se supună lui Dumnezeu; supunându-se Lui, să ducă o viață fericită; ducând o viață fericită, să-și curețe inima, și cu inima curată să înțeleagă ceea ce cred”⁵².

Autenticitatea Simbolului apostolic a fost respinsă de protestanți care l-au considerat o mărturisire baptismală locală, însă după serioase studii făcute de Carl Paul Caspari și Ferdinand Kattenbusch și alții, s-a ajuns la concluzia că fondul Simbolului de credință urcă până la Sfinții Apostoli. „Caracterul apostolic al Simbolului reiese din doctrina sa simplă, fără aluzii la ereziile care apăreau, din lipsa de speculații teologice, din hristologia sa, mai ales istorică, din gândirea și limba sa evanghelică. Simplitatea formulilor arată caracterul lor misionar, liturgic și apostolic”⁵³.

Simbolul apostolic are două forme, una prescurtată și alta dezvoltată. Forma prescurtată, care este și cea mai veche se găsește în scrisoarea pe care Marcel de Ancira o trimite în anul 340 papei Iuliu I, ca mărturisire oficială și ca justificare a ortodoxiei sale, iar în limba latină se păstrează la Ambrozio al Milanului și la Rufin. Forma dezvoltată se găsește deasemenea în limba greacă și latină în Psaltirea papei Grigorie și în unele cuvântări atribuite lui Augustin⁵⁴.

Forma prescurtată care se prezintă în trei recensii, cum spune Rufin, cea răsăriteană, cea din Aquileea și cea romană, are după ultima următorul conținut: „Cred în Dumnezeu Tatăl atotțiitorul și în Iisus Hristos, Fiul lui cel unul născut, Domnul nostru, care S-a născut din Duhul Sfânt și Maria Fecioara pe vremea lui Ponțiu Pilat și S-a răstignit și S-a îngropat și a înviat din morți a treia zi; S-a urcat la ceruri și șade în dreapta Tatălui, de unde va veni să judece pe vii și pe morți; și în Sfântul Duh, în Sfânta Biserică, în iertarea păcatelor, în învierea trupului”⁵⁵.

⁵¹ Hr. Andrușos, *Symbolica*, traducere de prof. Iustin Moisesescu, Ed. Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955, p. 24.

⁵² Augustin, *Despre credință și crez*, traducere de Miruna și Bogdan Tătaru-Cazaban, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, p. 84.

⁵³ Pr. prof. dr. Ioan Coman, *op. cit.*, p. 92.

⁵⁴ Hr. Andrușos, *op. cit.*, p. 22.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 23; I. Karmiris, *Dogmatica et Symbolica Monumenta Orthodoxae Catholicae Ecclesiae*, vol. I, Atena, 1960, p. 45; Rufin, *Comentarius in Symbolum Apostolorum*, PL, 21, col. 335-386.

Sfântul Niceta de Remesiana comentează într-o carte în 6 volume o variantă amplificată a Simbolului apostolic:

„Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic
și în Fiul Său Iisus Hristos

născut din Duhul Sfânt și din Fecioara Maria,

care sub Ponțiu Pilat a pățimit, a fost răstignit, a murit, a înviat a treia zi viu dintre morți, s-a înălțat la ceruri, șade de-a dreapta Tatălui, de unde va veni să judece vii și morții.

Și în Duhul Sfânt, sfânta Biserică catolică, împărtășirea de cele sfiinte, iertarea păcatelor, învierea cărnii și viața veșnică”⁵⁶.

Însă forma care avea să fie consacrată drept Simbolul apostolic, numită *Textus receptus* este o dezvoltare a Simbolului Roman cu influențe răsăritene⁵⁷, care s-a definitivat în secolul al VII-lea, iar începând cu secolul al IX-lea a fost impus de Carol cel Mare drept Crez baptismal al Occidentului creștin:

„Credo in Deum Patrem omnipotentem,

Cred în Dumnezeu Tată Atotputernic,

Creatorem coeli et terrae

Făcător al cerului și al pământului;

et in Christum Iesum, Filium eius

Și în Hristos Iisus, Fiul Său Unic,

unicum Dominum nostrum

Domnul nostru,

qui conceptus est de Spiritu Sancto,

Care S-a zămislit din Duhul Sfânt,

natus ex Maria Virgine,

S-a născut din Fecioara Maria,

passus sub Pontio Pilato, crucifixus,

a pățimit sub Ponțiu Pilat, a fost

mortuus et sepultus,

răstignit, a murit și a fost îngropat,

descendit ad inferna

S-a pogorât la iad,

tertia die resurrexit a mortuis

a treia zi a înviat din morți

ascendit ad coelos,

S-a înălțat la ceruri,

sedet ad dexteram Dei Patris

șade de-a dreapta Dumnezeului Tată

Omnipotentis,

⁵⁶ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 560.

⁵⁷ Prof. dr. Stylianos G. Papadopoulos, *Patrologie*, vol. I, p. 363; H. Lietzmann, *Apostolicum* în *Die Religion in Gesichte und Gegenwart*, Ed. I, 2, Aufl. Tübingen, 1927, p. 445-446.

Atotputernic,
 Unde venturus est iudicare vivos et
 de unde va veni să judece viii și
 mortuos
 morții;
 credo în Spiritum Sanctum,
 cred în Duhul Sfânt,
 sanctam catholicam ecclesiam,
 sfânta catholică Biserică,
 Sanctorum communionem,
 împărtășirea de cele sfinte,
 remissionem peccatorum,
 iertarea păcatelor,
 carnis resurrectionem
 învierea cărnii
 et vitam aeternam.
 Și viața veșnică”⁵⁸.

Din pricina originii sale controversate, Biserica Ortodoxă nu l-a considerat „apostolic”. Totuși, datorită vechimii și ortodoxiei sale desăvârșite, teologii ortodocși acordă Simbolului apostolic un loc de cinste printre monumentele doctrinei ale tradiției dogmatice primare a Bisericii. Simbolul apostolic cuprinde în mod rezumativ esența doctrinei creștine din primele trei veacuri.

Pe lângă aceste simboluri baptismale ale unor comunități locale întâlnim și simboluri personale, cum ar fi și simbolul **Sfântului Grigorie Taumaturgul**⁵⁹, alcătuit în anul 264, împotriva ereziilor sabelianistă și samosatiană:

„Există un singur Dumnezeu,
 Tatăl Cuvântului Celui viu, al înțelepciunii care (pe toate) le ține,
 al puterii și al peceții celei veșnice. (El este)
 Părinte desăvârșit al (Fiului) Celui desăvârșit, Tatăl Fiului Cel Unuia născut.
 (Există) un singur Domn,
 Fiul unicului (Dumnezeu),
 Dumnezeu din Dumnezeu, pecete și chip al dumnezeirii,
 Cuvântul care împlinește (toate), Înțelepciunea care
 a alcătuit totul și puterea care ține toată creatura;
 Fiul adevărat al Tatălui Celui adevărat,
 (Fiul) nevăzut al (Tatălui) Celui nevăzut,
 (Fiul) neschimbător al (Tatălui) Celui neschimbător,
 (Fiul) nemuritor al (Tatălui) Celui nemuritor,

⁵⁸ Arhid. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 560.

⁵⁹ Sfântul Grigorie Taumaturgul, *Scrieri*, traducere de pr. prof. Constantin Cornițescu, în col. PSB, vol 10, Ed Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 38.

(Fiul) veșnic al (Tatălui) Celui veșnic.
Există și un Duh Sfânt, Care își are existența de la Dumnezeu,
Care s-a arătat oamenilor prin Fiul;
chipul Fiului Celui desăvârșit,
viața cea desăvârșită și cauza desăvârșirii celor vii;
izvorul cel sfânt al sfințeniei și dătătorul desăvârșirii.
În El se descoperă Dumnezeu Tatăl, Care este întru toate
și mai presus de toate,
și Dumnezeu Fiul, Care prin toate (se face cunoscut).
(Există) o Treime desăvârșită, Care nu se desparte, nici nu se
deosebește prin slavă, veșnicie și putere.
Pentru că în Treime nu este nimic creat, nici inferior, nici nu
este adăugat ceva care mai înainte n-a existat și s-a introdus ulterior.
Fiul n-a fost lipsit vreodată de Tatăl,
nici Duhul Sfânt de Fiul, ci totdeauna
Treimea a fost aceeași și neschimbată”.

Mărturisirile de credință, începând cu cele scripturistice și până la Simbolul niceo-constantinopolitan au făcut parte din viața Bisericii încă de la început, iar existența atâtor mărturisiri în primele veacuri creștine e o dovadă a dimensiunii mărturisitoare a Bisericii. Crezurile ilustrează cel mai bine evoluția învățăturii Bisericii, cuprinzând în ele ceea ce Biserica primară credea, propovăduia și mărturisea.